

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHÙNG THỊ HUYỀN

**SỰ CHI PHỐI CỦA ĐỘNG TỪ
TRONG TIẾNG VIỆT**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Thái Nguyên - 2015

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHÙNG THỊ HUYỀN

**SỰ CHI PHỐI CỦA ĐỘNG TỪ
TRONG TIẾNG VIỆT**

Chuyên ngành: Ngôn ngữ Việt Nam

Mã số: 60.22.01.02

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. Nguyễn Văn Lộc

Thái Nguyên - 2015

LỜI CẢM ƠN

Sau một thời gian học tập và nghiên cứu, tôi đã hoàn thành luận văn thạc sĩ Ngôn ngữ học với đề tài: **“Sự chi phối của động từ trong tiếng Việt”**.

Để hoàn thành được luận văn này, ngoài sự cố gắng, nỗ lực của bản thân, tôi đã nhận được sự quan tâm, dạy bảo, động viên, giúp đỡ của các thầy giáo, cô giáo và các bạn bè đồng nghiệp.

Tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới PGS.TS Nguyễn Văn Lộc, người thầy đã tận tình hướng dẫn tôi trong suốt quá trình nghiên cứu để tôi hoàn thành luận văn này.

Tôi xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo Khoa Ngữ văn, Khoa Sau Đại học - Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên cùng các thầy giáo ở Viện Ngôn ngữ học, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam đã tận tình giảng dạy và giúp đỡ tôi hoàn thành khóa học.

Cuối cùng, tôi xin gửi lời cảm ơn sâu sắc đến gia đình, bạn bè, người thân, các đồng chí đồng nghiệp đã động viên khích lệ tôi để tôi hoàn thành luận văn này.

Thái Nguyên, tháng 8 năm 2015

Tác giả luận văn

Phùng Thị Huyền

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi, các số liệu và kết quả nghiên cứu nêu trong luận văn là trung thực và chưa từng được công bố trong bất kỳ một công trình nào khác.

Tôi xin chịu trách nhiệm về lời cam đoan này.

Thái Nguyên, ngày 25 tháng 8 năm 2015

Người cam đoan

Phùng Thị Huyền

MỤC LỤC

Lời cảm ơn	i
Lời cam đoan.....	ii
Mục lục	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	2
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	5
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	5
5. Phương pháp nghiên cứu	6
6. Đóng góp của luận văn	6
7. Cấu trúc của luận văn.....	6
Chương 1: CƠ SỞ LÝ LUẬN	8
1.1. Động từ.....	8
1.1.1. Khái niệm động từ	8
1.1.2. Vấn đề phân loại động từ, các tiểu loại động từ.....	9
1.2. Vài nét về lí thuyết kết trị, khái niệm diễn tố, chu tố	12
1.2.1. Vài nét về lí thuyết kết trị.....	12
1.2.2. Khái niệm diễn tố, chu tố, các kiểu diễn tố.....	18
1.3. Khái niệm chi phối và đặc điểm chi phối của động từ	22
1.3.1. Khái niệm chi phối	22
1.3.2. Vấn đề nghiên cứu sự chi phối của động từ trong tiếng Việt theo lí thuyết kết trị.....	22
1.3.3. Các kiểu chi phối của động từ	23
1.4. Khái niệm ý nghĩa và các kiểu ý nghĩa của từ	23
1.4.1. Khái niệm ý nghĩa	24
1.4.1. Các kiểu ý nghĩa của từ.....	25
1.5. Hình thức ngữ pháp của từ.....	25

1.5.1. Khái niệm hình thức ngữ pháp của từ.....	25
1.5.2. Các đặc điểm về hình thức ngữ pháp của từ tiếng Việt.....	27
1.6. Tiểu kết chương 1	27
Chương 2: SỰ CHI PHỐI CỦA ĐỘNG TỪ ĐỐI VỚI DIỄN TỐ CHỦ THỂ..	28
2.1. Sự chi phối của động từ đối với hình thức của diễn tố chủ thể (chủ ngữ)	28
2.1.1. Sự chi phối của động từ đối với mặt cấu tạo của diễn tố chủ thể (chủ ngữ) ..	28
2.1.2. Sự chi phối của động từ với khả năng cải biến của chủ ngữ	40
2.2. Sự chi phối của động từ đối với ý nghĩa của chủ ngữ.....	51
2.2.1. Ý nghĩa ngữ pháp của động từ quy định ý nghĩa cú pháp của chủ ngữ ...	51
2.2.2. Ý nghĩa từ vựng của động từ quy định ý nghĩa biểu hiện của chủ ngữ ...	54
2.3. Tiểu kết chương 2	56
Chương 3: SỰ CHI PHỐI CỦA ĐỘNG TỪ ĐỐI VỚI DIỄN TỐ ĐỐI THỂ ...	60
3.1. Sự chi phối của động từ đối với số lượng và hình thức của diễn tố đối thể (bổ ngữ).....	60
3.1.1. Dẫn nhập.....	60
3.1.2. Sự chi phối của động từ đối với số lượng và cấu tạo của bổ ngữ.....	60
3.1.3. Sự chi phối của động từ với khả năng cải biến của bổ ngữ.....	74
3.2. Sự chi phối của động từ với ý nghĩa của bổ ngữ.....	79
3.2.1. Sự chi phối của ý nghĩa ngữ pháp của động từ đối với ý nghĩa cú pháp của bổ ngữ	80
3.2.2. Sự chi phối của ý nghĩa từ vựng của động từ - thực từ đối với ý nghĩa biểu hiện của bổ ngữ.....	84
3.3. Tiểu kết chương 3	88
KẾT LUẬN	90
TÀI LIỆU THAM KHẢO	92
NGUỒN TƯ LIỆU TRÍCH DẪN.....	95

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Trong từ loại tiếng Việt, động từ là từ loại có số lượng lớn, có đặc điểm rất phức tạp. Động từ có vai trò quan trọng trong tổ chức cú pháp của câu, nó được coi là từ loại tạo nên phần lớn thành tố hạt nhân (vị ngữ) của câu. Theo Nguyễn Kim Thản, động từ trong vai trò vị ngữ tạo ra 88% câu đơn tiếng Việt. Vì có vị trí, tầm quan trọng như vậy, từ loại động từ trong tiếng Việt đã được chú ý và quan tâm nghiên cứu ở nhiều góc độ khác nhau.

1.2. Trong Việt ngữ học, động từ đã được tìm hiểu và nghiên cứu qua một số công trình tiêu biểu như: “*Cụm động từ tiếng Việt*” của Nguyễn Phú Phong (dẫn theo Nguyễn Văn Lộc [34]), “*Các động từ chỉ hướng trong tiếng Việt*” của Nguyễn Lai [32], “*Ngữ nghĩa và cấu trúc của động từ*” của Vũ Thế Thạch (dẫn theo Nguyễn Văn Lộc [34]), “*Vị từ hành động tiếng Việt và các tham tố của nó*” của Nguyễn Thị Quy [46], “*Kết tri của động từ tiếng Việt*” của Nguyễn Văn Lộc [34]... Qua các công trình đó, chúng ta thấy diện mạo của động từ tiếng Việt ngày càng trở nên rõ ràng. Tuy nhiên, việc nghiên cứu sự chi phối của động từ với tư cách là kẻ mang kết tri chủ động đối với các diễn tố (chủ ngữ, bổ ngữ) trên cứ liệu tiếng Việt thì chưa được nghiên cứu có hệ thống và chuyên sâu.

1.3. Lí thuyết kết tri là một trong những lí thuyết quan trọng, là một thành tựu lớn của ngôn ngữ học hiện đại. Sau khi ra đời, lí thuyết này đã được ứng dụng rộng rãi vào việc nghiên cứu ngữ pháp, ngữ nghĩa của các ngôn ngữ.

Ở nước ta, lí thuyết kết tri đã được nghiên cứu trong công trình “*Kết tri của động từ tiếng Việt*” của PGS.TS Nguyễn Văn Lộc [34]. Kết quả của công trình đã mở ra một hướng nghiên cứu rất mới mẻ và thiết thực về ngữ pháp trong đó có động từ tiếng Việt. Tuy nhiên, việc nghiên cứu đặc điểm chi phối của động từ tiếng Việt đối với diễn tố chủ thể và đối thể mới chỉ được đề cập đến ở mức độ khái quát.

1.4. Nghiên cứu sự chi phối của động từ đối với các diễn tố chủ thể và đối thể, theo chúng tôi, là một hướng nghiên cứu có ý nghĩa quan trọng về lí luận và thực tiễn.

Về lí luận: Việc miêu tả đặc điểm chi phối của động từ với diễn tố chủ thể và đối thể sẽ góp phần làm phong phú, hoàn thiện hơn lí thuyết kết trị về động từ, qua đó, làm rõ hơn một số vấn đề lí thuyết có liên quan đến thành phần câu nhìn từ góc độ kết trị của từ.

Về thực tiễn: Kết quả của việc nghiên cứu đề tài này có thể được sử dụng để biên soạn các tài liệu phục vụ cho việc dạy học ngữ pháp tiếng Việt nói chung, động từ tiếng Việt nói riêng trong nhà trường.

Với những lí do trình bày trên đây, chúng tôi chọn vấn đề: “*Sự chi phối của động từ trong tiếng Việt*” làm đề tài luận văn thạc sĩ của mình.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

2.1. Cho đến nay, hầu như không còn ai nghi ngờ sự tồn tại khách quan của động từ và các từ loại trong tiếng Việt. Tuy nhiên, vấn đề phân định động từ và ranh giới giữa động từ và tính từ cũng như việc miêu tả đặc điểm cú pháp của động từ vẫn còn nhiều khía cạnh chưa được làm rõ.

Theo các quan điểm của nhiều nhà nghiên cứu về ngữ pháp tiếng Việt, việc xác định, phân loại từ tiếng Việt cần được dựa vào ý nghĩa và đặc điểm hoạt động ngữ pháp. Theo đó, động từ tiếng Việt được xác định theo các tiêu chí sau: Về mặt ý nghĩa, chỉ hoạt động (hành động hay trạng thái), có khả năng được bổ sung ý nghĩa thời thể (thời gian, mệnh lệnh, phương thức...). Về mặt hình thức, động từ có khả năng thay thế bằng những từ nghi vấn “*làm gì*”, “*làm sao*”, có khả năng kết hợp với các phó từ chỉ thời gian, mệnh lệnh, kết quả...(đã, sẽ, đang, hãy, đừng, chớ, xong, rồi...).

Động từ tiếng Việt đã được chú ý và nghiên cứu trong các chuyên luận sau:

- “*Phân loại động từ tiếng Việt*” của I.S.Bystov (1966) (dẫn theo Nguyễn Văn Lộc [34])

- “*Cụm động từ tiếng Việt*” của Nguyễn Phú Phong (1973) (dẫn theo Nguyễn Văn Lộc [34])
- “*Về nhóm động từ chỉ hướng trong tiếng Việt*” của Nguyễn Lai (1976) [32]
- “*Động từ trong tiếng Việt*” của Nguyễn Kim Thản (1977) [51]
- “*Ngữ nghĩa và cấu trúc của động từ*” của Vũ Thế Thạch (1984) (dẫn theo Nguyễn Văn Lộc [34])
- “*Ngữ pháp tiếng Việt*” - Tập 1 của Diệp Quang Ban, Hoàng Văn Thung (1991) [2]
- “*Vị từ hoạt động và các tham tố của nó*” của Nguyễn Thị Quy (1995) [46]
- “*Kết tri của động từ tiếng Việt*” của Nguyễn Văn Lộc (1995) [34]

Trong các công trình nghiên cứu trên, một số tác giả nghiên cứu tương đối toàn diện về động từ như: Nguyễn Phú Phong, Nguyễn Kim Thản. Một số công trình đi sâu tìm hiểu một phương diện nào đó của động từ: I.S.Bystov đi sâu vào vấn đề phân loại động từ, Nguyễn Lai đi sâu vào nhóm động từ chỉ hướng, Vũ Thế Thạch phân tích về mặt ngữ nghĩa, Nguyễn Văn Lộc đi sâu nghiên cứu về kết tri, Nguyễn Thị Quy khai thác về nhóm vị từ hành động và các tham tố của nó.

Nhìn chung, trong những công trình trên đây, vấn đề tiêu chí xác định, phân loại động từ, đặc điểm ý nghĩa và khả năng kết hợp của động từ đã được nghiên cứu tương đối kĩ. Riêng vấn đề chi phối của động từ cũng đã được đề cập trực tiếp hay gián tiếp ở các mức độ khác nhau nhưng chưa được nghiên cứu có hệ thống và chuyên sâu. Đặc biệt, vấn đề chi phối của động từ đối với chủ ngữ (diễn tố chủ thể) hầu như không được chú ý. Điều này có thể do sự hạn chế của cách nhìn nhận truyền thống về bản chất của mối quan hệ chủ vị (chẳng hạn, việc coi chủ ngữ là thành phần chính của câu có vai trò ngang hàng với vị ngữ và không chịu sự chi phối của vị ngữ).

2.2. Khác với các tác giả chủ trương cách phân tích ngữ pháp theo truyền thống, trong cuốn “*Những sơ sở của cú pháp cấu trúc*” [68], L.Tesnière cho

rằng: động từ trong vai trò mà ngữ pháp học truyền thống gọi là vị ngữ thực chất chính là thành tố hạt nhân, là cái nút chính của câu. Động từ quy định số lượng và đặc tính của các thành tố có quan hệ với nó, các thành tố này, xét theo mức độ gắn bó với động từ được chia thành tố bắt buộc (chủ ngữ, bổ ngữ) và thành tố tự do (trạng ngữ). L.Tesnière gọi các thành tố bắt buộc là diễn tố (actants), chúng gồm hai kiểu chính là diễn tố chủ thể (sujet) và diễn tố đối thể (objet).

Ví dụ, trong câu: “*Alferd frappe Bernard*” (*Alpret đánh Becna*), động từ biểu thị quá trình là “*frappe - đánh*”. Các diễn tố chỉ người hay vật tham gia vào quá trình với tư cách chủ động hay bị động. Trong ví dụ trên, các diễn tố là *Alferd* và *Bernard*. Các diễn tố (actants) có các đặc điểm chung là: 1. Điều phụ thuộc vào động từ, là kẻ thể hiện kết quả của động từ, kẻ cả kết tố chủ thể (chủ ngữ); 2. Điều có tính bắt buộc, có nghĩa là sự xuất hiện của chúng do nghĩa của động từ đòi hỏi và nếu lược bỏ chúng sẽ làm cho nghĩa của động từ trở nên mơ hồ, không xác định; 3. Về hình thức, chúng được biểu hiện bằng danh từ hoặc các yếu tố tương đương.

L.Tesnière đã phân loại các diễn tố dựa vào chức năng khác nhau mà chúng thực hiện trong mối quan hệ với động từ. Dựa vào số lượng chức năng (tức là số lượng tối đa diễn tố có thể có bên động từ), ông đã chia ra ba kiểu diễn tố: diễn tố thứ nhất, diễn tố thứ hai và diễn tố thứ ba.

Quan niệm và cách phân tích của L.Tesnière về vai trò chi phối của động từ hạt nhân đối với các diễn tố xoay quanh động từ hạt nhân là cơ sở mà chúng tôi sẽ dựa vào để nghiên cứu sự chi phối của động từ đối với chủ ngữ và bổ ngữ trong tiếng Việt.

Trong các luận văn thạc sĩ “*Các diễn tố được biểu hiện bằng vị từ và cụm từ chủ vị trong tiếng Việt hiện đại*” của Nguyễn Thị Thu Hoài [31], “*Sự hiện thực hóa kết quả bắt buộc của động từ tiếng Việt*” của Trần Minh Tuất [62], các tác giả cũng đã đề cập đến mối quan hệ giữa động từ và các diễn tố. Tuy